

Vrhunac umakanja pera u žuč je pri pomenu stvarnosne proze. Verujem da je B.A. padao u nesvest dok je pisao pojedine tekstove. Svi koji su govorili ili prisluškivali nečiji govor o tipu proze protiv kojega je B.A. našli su svoje mesto u indeksu negativnih ličnosti. (Nastranu to što ponovljeni u knjizi, na jednom mestu, dakle, ti tekstovi postaju zamorni, dosadni, i pre svega deluju anahrono.) Ako je B.A. protiv stvarnosne proze, na koji način se bori protiv nje? Jednom je citirao N. Miloševića i nekoliko puta izvredao pisece takve proze. Jedan generalan napad, obogaćen analizom pojedinačnih dela, uz analizu kritičkih tekstova, sigurno bi bio inspirativan. U najmanju ruku bi delovao ozbiljno. Kakav udarac stvarnosnoj prozi je zadao B. A., ne znam.

Ili, sâm taj indeks imena je priča za sebe: drugačijim slovima su odvojene negativne ličnosti od pozitivnih, da pojednostavimo. Šta hoće, ili šta je hteo tim indeksom imena, nije nam najjasnije. U više navrata naš autor je pisao protiv »izlapele« poezije Stevana Raičkovića. Da li nam se nudi alternativa? Da li nam nudi novi koncept, nov senzibilitet, otvara li nam nove prostore? U indeksu negativnih ličnosti su i J. Zivlak i R. Livada, i M. Petrović i M. Magarašević, M. Komnenić isto tako. *Knjiga koja se u negiranju već gubi*, Kuda vodi rušilački ton ove knjige? Zaslepljuju nas asocijacije najgore vrste, i ništa više. I to ne asocijacije nastale iz potrebe da se jedna stvar približi, pokaže, osveti iz više uglova, već da bi autor pokazao svoju »široku« kulturu. Da bi dominirao u prostoru koji je samo njegov, da bi pokazao svoje obrazovanje, poznavanje svetskih jezika i slično. Pre svega, može mu se zameriti da ne razlikuje bitno od nebitnog; može se biti protiv slabih prevoda, i treba, ali se još više mora biti protiv zastarelih ideja, M. Ristića, na primer. (Citao sam šta je B. Aleksić u »Književnoj reči« pisao o najnovijoj knjizi M. Ristića »Svedočanstva pod zvezdama«. Iza jednog mora imena krijući se i vrđajući, B. Aleksić je pisao i pisao, a da nije napisao ono što je bitno za tu knjigu; da nema veze s literaturom, da je, možda, bliža astronomiji, fizici... i još je zaboravio reći da je Ristić za tu oblast laik, i morao je reći da su ti tekstovi davno napisani, a da ih je Ristić jednostavno skrpio, dopunio predgovorom i omogućio njemu, B. Aleksiću, da napiše hvalospev.)

Jedini tekst u knjizi koji je zanimljiv, ujedno je i poslednji: »Haračlige književnog provincializma«. Duhovito je B. Aleksić pokazao gde je početak i kraj napada Radomira Smiljanica na roman jednog drugog Radomira (Konstatinovića). Pravdujući izbor romana »Daj nam danas« u »Nolitovi« »50 srpskih romana«, B. Aleksić je argumentima Radomira Smiljanica pokazao nemoc takvog pristupa, istovremeno postavljajući više zahteve literaturi i pravdujući ih na primeru pomenutog romana. Tako bezrezervno zalaganje za roman »Daj nam danas«, vešto isprepleteno s negiranjem R. Smiljanica, gde je ovaj samo tip za jedan pristup literaturi, s osvrtom na određenu kulturnu situaciju, pokazuje jednog drugačijeg B. Aleksića. Tekst koji ima svoju težinu, svoju opravdanost. U vreme kada se knjiga pojavila tekst ima i svoj kontekst. Problem je jasan. Jasno je i šta hoće B. Aleksić.

No, da li je samo to, mislim na taj jedan tekst, dovoljno za jednu knjigu koja, sudeći po naslovu, pretendeuje na visoko mesto u našoj kulturi? Za knjigu koja je imala želju da obuhvati jedan period, a sem nerazumljivosti i zbrke, i PRIVATNIH, nikako ličnih pogleda, nije donela ništa? Da li je to dovoljno za knjigu koja ne inspiriše? Čak ni za pamflet.

MILKO VALENT: »LEPTIRI ARHETIPA«, »Mladost«, Zagreb 1980.

Piše: Nebojša Vasović

Nakon Josipa Severa, nekoliko mlađih hrvatskih pesnika sve više su zaokupljeni mogućnostima samog jezika, onim što je u jeziku nesvesno i ludičko, a sve manje svakodnevnim i egzistencijalnim istinama i iskustvima. Branko Maleš i Milko Valent tipični su predstavnici tog opredeljenja u mlađem hrvatskom pesništvu. Prva knjiga Milka Valenta, koji nam je, inače, poznat i kao esejičar, kritičar i prozni pisac — »Leptiri arhetipa« — otvara nam se, pre svega, u ravni poetskog jezika, njegovog ogoljavanja kroz ludičke i asocijativne procese. Već u prvoj pesmi, »Zarazno sjeme zareza«, pesnik nas upozorava: »put u Delfe je riskantan, sve ovisi o zarezima«. Put u Delfe, put u poetsku avanturu, riskantan je, dakle, samo onda kada se putuje kroz reči, kroz tekst. Svaki udes i događaj, udes i događaj su pre svega označitelja, a ne označenog, jezika, a ne onoga koji se pokušava »izraziti« jezikom. Poetski tekst omeđen je i ritmiziran sopstvenim »zarezima«, svojim sopstvenim jezičkim nesvesnim potencijalom. U istoj pesmi čitamo: »balavo otkaćena Pittija pala je u vlastitu rupu i / oh, ala je se nabola na zareze.«

U poeziji Milka Valenta naporedo se prepliću naslede konkretnе poezije, jezičke igrarije u duhu futurizma, stihovano zaumlje, kolopleti zvučnih asocijacija, šalamunovski ludizam. Bitne odlike Valentovog stila su i njegov neobični grafički raspored, njegove semantičke napukline, inverzije i alogizmi. Pesnik se, očito, u velikoj meri inspiriše poezijom i idejama pesnika istočnih avangardi s početka ovog veka.

Valentov poetski jezik je jezik koji se osipa, koji ne pamti nikakvo središte, ali koji u svojoj ludičkoj ponesenosti doseže neku vrstu središta u svom sopstvenom narcizmu, u svojoj simuliranoj infantilnosti. U nekim Valentovim pesmama nije vidljiv ama baš nikakav princip organizacije poetskog materijala. Kada je zvučna asocijacija dosledno provedena od početka do kraja pesme, kao u »Krudbi«, pesnik postiže nešto ubedljiviji poetski zamah. Ponekad je, pak, pesma samo zbir dosetki koje pesnik nastoji produbiti neobičnim grafičkim rasporedom, no često bez uspeha, jer, kako god rasporedene, dosetke najčešće ostaju samo ono što već na prvi pogled jesu. Kao uspeće vredni su svakako izdvajati one tipove zvučnih asocijacija koje vode ka humoru, kao u pesmi »Great refusal«: »song zs (za novi / gong) barikadni king«. Treba istaći da je grafička ravan ove poezije, u kojoj je očito naslede konkretne poezije, najmanje motivisana. Ona ne deluje bitno na modelovanje stihovne strukture, već pre svega deluje nadodato, pa čak i dekorativno.

Ogoljavanje poetskog materijala i postupka, koje je u Valentovoj poeziji očito, ima svoj dublji cilj samo onda ako otkriva novo bogatstvo poetskog jezika, a ne samo njegovu puku ogoljenost. A upravo to, međutim, često nedostaje u poeziji ovog pesnika. S tim u vezi treba pomenuti i njena ograničenja. To su prepunuštanje prvoj asocijaciji, pretvaranje igre u igrariju, odsustvo vidljivog organizacionog principa u mnogim pesmama, nedostatak poetskog intenziteta i sukobljavanja različitih jezičkih ravnih. Očito, nije dovoljno samo se opredeliti za jezik, kao za prevašodnu realnost poetskog teksta. Potrebno je i nešto mnogo više od toga: rad u jeziku, postizanje poetskog intenziteta kako unutar jezičke igre, tako i usprkos njoj.

ŠPIRO KULIŠIĆ: »O ETNOGENEZE CRNOGORACA«, »Pobjeda«, Titograd 1980.

Piše: Bojan Jovanović

Tokom poslednjih pedeset godina, od 1930, kada je publikovao svoj prvi naučni rad, pa do danas, Špiro Kulišić (1908) je objavio više značajnih dela koja predstavljaju osnov našim savremenim etnološkim proučavanjima. Bogat i raznovrstan naučni opus ovog autora kreće se od studija teorijsko-metodološkog karaktera, preko radova nastalih kao rezultat višegodišnjeg proučavanja naših narodnih običaja, narodne religije, osobnosti dinarskog rodovskog društva i etničke istorije, pa do naučno popularnih knjiga pisanih prvenstveno radi popularizacije etnologije. Ove bibliografske napomene govore o tome da se radi o vrlo ozbiljnog autoru, koji se u svom poslednjem delu poduhvatio i zadatka istraživanja etnogeneze Crnogoraca. Vrlo različita i opremljena mišljenja iznesena povodom Kulišićeve knjige, od onih koja su ovo delo ocenila kao značajan i vredan »doprinos spoznaji porijekla Crnogoraca«, do krajnje kritičkih osvrta koji su ovom delu osporavali svaki naučni značaj, smatrajući ga višestrukim promašajem, bila su povod organizovanju rasprave posvećene etnogenezi Crnogoraca i marksističkom određenju nacije.

Studijom »O etnogenezi Crnogoraca«, u izvesnom smislu Kulišić nastavlja svoja dosadašnja proučavanja pojedinih aspekata tradicije dinarskog društva, nastojeći ovom prilikom da pruži odgovor na pitanje vezano za etničko poreklo Crnogoraca. Međutim, autorova želja da crnogorsku tradicionalnu kulturu predstavi kao autohtonu, odvela je, zapravo zavela autora na put konstruisanja i domišljanja povodom osnovnog pitanja vezanog za uslovnu etnogenetu Crnogoraca. Dovodeći u sumnju dosadašnja etnološka i istorijska istraživanja, Kulišić odbacuje istinu o istoriji crnogorske i srpske nacije, koje su, kao što je poznato, izrasle kao posebne grane sa stabla jednog jedinstvenog srednjovekovnog naroda. Opsednut diferenciranjem društveno-istorijskog i kulturnog jedinstva u cilju isticanja nacionalnog identiteta Crnogoraca, Kulišić poseže za metodom prekravanja istorijske istine i brisanja tradicionalnih osećanja crnogorskog naroda o svom poreklu i svojoj pripadnosti. Osnovna autorova teza da su Crnogorci od samog početka bili poseban narod, bez valjanih naučnih argumenata i verifikovanih istorijskih izvora ne deluje samo naivno, već i štetno, budući da vaskrsava poznate nenačune etnocentrnične aspiracije, koje odsustvo činjenica zamenuju fantastičnom konstrukcijom. Spajajući svoju tezu sa zaključkom, i iznoseći zapravo prvo zaključak a zatim podatke, odabrene na osnovu nejasnih kriterijuma, i potrebne samo radi ilustracije osnovne teze, autor knjige »O etnogenezi Crnogoraca« osporava ne samo prisustvo Srba u srednjem veku na području današnje Crne Gore, već negira i prisutnost osećanja srpskog naroda kod Crnogoraca, koje je tokom istorije imalo posebnu istorijsku važnost. Pomenimo samo to da se crnogorski vladika Petar II Petrović Njegoš još prošlog veka osećao pripadnikom srpskog naroda, pa će pitanje osećanja srpskog naroda kod Crnogoraca dobiti i potrebnu istorijsku temeljnost za razumevanje kulturno-istorijskog procesa stvaranja posebnog nacionalnog identiteta Crnogoraca, kojima nikada nije smetala zajednička etnička osnova sa srpskim narodom u ostvarivanju svojih istorijskih prava na nacionalnu posebnost.

Međutim, kada se podrobnije razmotre rezultati starijih i savremenijih istraživanja u Crnoj Gori, postaje sve jasnije, ističe Kulišić, da crnogorski narod predstavlja poseban etnos, raz-

ličit donekle od drugih južnoslovenskih naroda, naravno, uz brojne srodnosti sa njima». Simplifikovana komparacija crnogorskih s kavkaskim i jermenskim narodnim običajima, odvela je autora »O etnogenesi Crnogoraca« do zaključka o srodnosti Crnogoraca s kavkaskim narodima, ali ne i sa srpskim narodom, jer, ne zaboravimo, Kulišićeva osnovna teza sadrži se u tome da su Crnogorci Sloveni, ali ne i Srbi. Prenaglašavajući etničku samosvojnost crnogorske nacije, negirajući značaj etničkih veza, ne prezraćujući od prekrajanja migracionih puteva i iznošenja netačnih lingvističkih argumenata, Kulišićeva knjiga je primer kako ne treba pristupiti proučavanju etničke prošlosti jednog naroda, pa zato ovaj naučni i izdavački promašaj treba zapamtitи, u tom smislu, kao opomenu da slična istraživanja ubuduće treba obavljati, pre svega, naučno savesnije.

DUBRAVKO ŠKILJAN: POGLED U LINGVISTIKU,

Školska knjiga, Zagreb 1980.

Piše: Josip Lisac

Razvoj lingvistike nesumnjivo je u našem stoljeću izvanredno brz i uzbudljiv, a čini mi se neospornom i svijest — u Jugoslaviji posljednjih desetljeća sve prisutnija — o tome što je ta znanost, ta teoretska disciplina, metodološki izrazito zahtjevana. Boljem razumijevanju jezične pojave pridonosi je niz činilaca, s tim da su publikacije — knjige i časopisi — bile veoma važne i bitno su utjecale na prevladavanje naše lingvističke zastalosti. Ne bismo ovom prilikom spominjali sve ili većinu časopisa i knjiga čija je uloga bila znatna, samo bismo napomenuli da je prevođenje važnih stranih djela zadnjih godina u priličnoj ekspanziji, a među domaćim autorima već su deset godina nezaobilazni prilozi mladog lingvista Dubravka Škiljana, docenta na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, koji je, osim tekstova u časopisima, tiskao i skripta *Osnove semiologije komunikacije* (1979), te knjige *Dinamika jezičnih struktura* (1976), *Govor realnosti i realnost jezika* (1978) i *Pogled u lingvistiku* (1980).

Škiljanov *Pogled u lingvistiku* višestruko je dobrodošla knjiga, a naročito je važno što takvog izdanja dosad nismo imali. Taj »lingvistički priručnik višestruke namjene«, kako ga je u uvodnoj »Upitu čitaocima« nazvao autor, mogu u ruke uzeti i pročitati, odnosno pročitavati, brojni zainteresirani, kako početnici tako i stručnjaci, i to raznih struka.

Knjiga *Pogled u lingvistiku* sastavljena je od trinaest poglavlja, a na relativno neveliku prostoru u tom je priručniku, pretežno rječničkoga karaktera, spomenuto ukupno oko 2000 »najosnovnijih lingvističkih podataka«. Doduše, autor spominje »oko 1800 najosnovnijih lingvističkih podataka«, ali taj broj zazuđuje već ako citiramo njegovu rečenicu u cjelini: »Da bi se uvidio ovaj 'latentni' rječnički karakter priručnika, treba na glasiti da se u njemu na samo 230 stranica nalazi spomenuto više od 1100 pojmove, oko 200 lingvista i škola, više od 550 jezika svijeta, pedesetak pisama, dokle ukupno oko 1800 najosnovnijih lingvističkih podataka.« Nakon piščeva izlaganja slijedi veoma uspješno organizirana »Bibliografija«. Naime, najprije se bibliografske jedinice (u njima su navedene knjige tiskane na standardnoj novčotokavštini, te na raznim stranim jezicima) navode abecednim redom, a zatim su na zgodan način raspoređene po poglavlјjima. Slijede tri upravo dragocjena indeksa: »Indeks imena, lingvističkih škola, pravaca i razdoblja«, »Indeks pojmove i tema«, te »Indeks jezika i pisama«. I u tekstu i u indeksima grafičko je isticanje provedeno veoma funkcionalno. I na kraju knjige, prije »Sadržaja«, nalazimo »Analitički sadržaji«, koji također može biti vrlo koristan, budući da zanimanje nekih čitatelja može biti usmjereno samo na pojedina obrađena pitanja.

Držim da je taj Škiljanov lingvistički leksikon dobro i metodološki darovito strukturiran, a pri tomu ponavljaše mislim na uspješno organiziranje u sadržajne cjeline, bez vođenja računa o alfabetском redoslijedu. Pisan je pristupačno, ali to ipak ne mora značiti da će problematika biti lako shvatljiva slabo upućenu ili nepažljivu čitatelju. Navedeni primjeri zaista su dobri, iako ih, razumije se, u ovaku djelu ne može biti mnogo.

Uvodno poglavlje sadrži »polazne definicije« (definicije lingvistike, jezične djelatnosti, jezika, govora itd.). Treba reći da je Škiljan pišući leksikon dečista »unosio lični pristup i vlastitu interpretaciju«, da je pokazao umještost sažetog objašnjavanja lingvističkih podataka i konciznog definiranja. To, svakako, ne znači da se stanovitom broju definicija ne bi mogle davati primjedbe.

Drugo poglavlje, »Jezici i pisma svijeta«, sigurno je bilo teško sastaviti, a čitateljima će biti naročito korisno. Ujedno, to bi poglavlje za eventualno drugo izdanje knjige trebalo vrlo temeljito popraviti. Čini mi se da je upravo tu trebalo razliko-

vati dvije vrste idioma, »organske« i »anorganske«, i jasno razlikovati dijasistem s rangom jezika (jezik-dijasistem) od standardnog jezika. Kao slavist, dat ču koju napomenu u vezi s obradom slavenskih jezika. Tako bi bilo znatno bolje da je umjesto termina staroslovenski uporabljen termin starocrvenoslovenski jezik. Rusinski jezik, koji bi se uvjetno mogao zvati standardnim, ne treba identificirati s ukrajinskim, a kašupski je poseban jezik-dijasistem, ali Kašubi govore poljskim standardnim jezikom. Sto se Lužičkih Srba tiče, svakako bi bilo bolje govoriti o dvama jezicima-dijasistemima i o dvama standardnim jezicima (donjolužičkosrpski, gornjolužičkosrpski). Prilagođavanje slavenskim jezičnim kategorijama, tj. razlikovanje dijalekti i narječja (= skupina dijalekata) bilo bi plodno, a hrvatskosrpski jezik-dijasistem danas se češće dijeli na četiri nego na tri narječja. Nekad su tako radili Rešetar i Maretić, a danas o četiri narječja govore P. Ivić, D. Brozović, M. Moguš i drugi. Ponavljam, to će poglavje mnogim čitateljima izvanredno koristiti, pa bi ga i zbog toga, unatoč nesumnjivim poteškoćama, trebalo dotjerati.

»Savremena lingvistička teorija i njezini pojmovi« najopširnije je poglavje, a mislim da je također i najkvalitetnije. Riječ je tu o problematici kojom se je Škiljan mnogo znanstveno bavio i koju je izvanredno izložio. Daljnja dva poglavlja obrađuju fonologiju i morfologiju, a »Sintaksa« i osobito »Semantika«, »Semiologija«, te »Komunikacija i društvo«, odjeljci su u kojima se autor ne predstavlja samo kao dobar znalač, nego i kao stvaralač kojem je osobito stalo do utiranja novih putova u razvoju nauke. Preostaje još da spomenemo obradbu poglavlja o jezičnoj raznolikosti, jezičnoj srodnosti, komparativnoj metodi i o formalizacijama u lingvistici.

U cjelini, knjiga *Pogled u lingvistiku* rezultat je znatnoga autorova npora. Koliko mogu procijeniti, mislim da je autorov sustavni pogled na lingvističke probleme dao zaokruženu cjelinu. Djelo će zainteresirani s užitkom čitati, djelomice možda i zato što ono na svojevrstan način govori »o uzavrelosti lingvističkog trenutka«.

DR RADIVOJ KVAŠČEV: »SPOSOBNOSTI ZA UČENJE I LIČNOST«, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1980.

Piše: Jelena Stakić

Kao prva knjiga novopokrenute biblioteke »Psihologija i vaspitanje« pojavilo se delo dr Radivoja Kvaščeva »Sposobnosti za učenje i ličnost«. Pošto je reč i o izuzetnom delu i izuzetnom autoru, osvrnimo se, ukratko, na dosadašnje njegove knjige.

Radivoj Kvaščev je profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu, za predmet pedagoška psihologija, i priležni istraživač psihologije stvaralaštva i procesa učenja. On nastoji da otkrije što više veza između stvaralačkog ponašanja i pojedinih odlika ličnosti, kako bi našao, proverio, i usavršio što više načina na koje će pojedinac moći da razvije ono stvaralačko u sebi, ili da razbijje ono što tome pričinjava smetnje. Naslovi njegovih knjiga najbolje govore o usmerenosti ovog pisca: »Razvijanje kritičkog mišljenja učenika« (doktorska teza), »Razvijanje stvaralačkih sposobnosti kod učenika«, »Razvijanje kreativnog ponašanja ličnosti« (nagrada 1975. nagradom »Borislav Stevanović«), koju Društvo psihologa Srbije svake godine dodeljuje delu koje je dalo najveći doprinos psihologiji kao nauci; u toj knjizi je Kvaščev nastojao da iznađe uslove u kojima već poznate i uhodane aktivnosti neće uticati na to da se neke nove aktivnosti slabije izvode, kao i uslove da se učesnici osposebile da, dok rešavaju probleme, menjaju usmerenost mišljenja i tako dolaze do novih rešenja); sledi »Podsticanje i sputavanje stvaralačkog ponašanja ličnosti«, gde su izneti vrlo ohrabrujući nalazi višegodišnjeg autorovog istraživanja s učenicima zrenjaninske gimnazije: ti rezultati potvrđuju da je pod uticajem posebno razrađenog sistema vežbanja moguće uticati na razvoj opšte sheme stvaralačkog procesa pojedinca. Osim toga, otkriven je i niz veza između inteligencije, socijalne inteligencije i crta ličnosti s jedne strane, i ispoljavanja stvaralačke aktivnosti, odnosno njenog odsustva, s druge.

Svakom novom knjigom, svakim novim istraživanjem, Kvaščev se trudi da opovrgne uvreženo shvatanje da neko ili ima stvaralačke sposobnosti, ili ih nema, i da dokaže da se u tom pogledu mnoge granice daju prevazići. Ovu tezu posebno je razradio u popularno napisanoj knjizi »Kako razviti stvaralačke sposobnosti« (BIGZ, 1978). Pored knjige »Modeliranje procesa učenja«, posebno treba istaći Kvaščevljevo obuhvatno teorijsko delo »Psihologija stvaralaštva«, u kojem su objašnjeni osnovni pojmovi, izložene glavne teorije sposobnosti i stvaralaštva, opisani psihioloski mehanizmi stvaralačkog procesa, analiziran odnos kreativnosti i inteligencije, dati kriterijumi stvaralaštva, obradena sprega imaginacija—učenje—stvaralaštvo i razloženi teorijski principi i sistemi razvijanja stvaralaštva.